

КОРПОРАЦІЇ ЯК СУБ'ЄКТ ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто та проаналізовано основні підходи до формування національної інноваційної системи з урахуванням участі у даному процесі корпорацій. Проаналізовано дійсне місце та роль корпоративного сектора економіки у системі інноваційного розвитку України. Доведено, що на сьогодні корпорації не виконують належної їм ролі у реалізації інноваційної функції, а існуючі підходи до формування національної інноваційної системи потребують свого подальшого уточнення. Визначено основні напрямки удосконалення способів формування ефективних і дієвих інноваційних систем за рахунок оптимізації корпоративних відносин.

The article reviews and analyzes the approaches to the formation of a national innovation system with regard to participation in this process of corporations. Analyzed real place and role of corporate sector in the system of innovation development of Ukraine. Proved that today corporations do not perform their proper role in implementing innovative features, and existing approaches to national innovation systems require the further refinement. The main directions of better ways of forming effective and efficient innovation systems by optimizing corporate relations.

Ключові слова: корпорація, інновації, національна інноваційна система (НІС), національне господарство.

Вступ. Питання перебудови соціально-економічних відносин в Україні подібно розглядається під кутом зору подальшого розвитку і узагальнення теоретичних та практичних положень щодо впровадження інноваційного шляху розвитку національної економіки за рахунок формування національних інноваційних систем. Цим питанням присвячені роботи О.І. Волкова, М.П. Денисенка, Л.І. Федулової, З.С. Варналія, О.Г. Білоуса, С.К. Чернова, А. Гальчинського, В. Геєця, А. Кінаха, В.А. Євтушевського, Л.Є. Довгань та інших, що не лише пояснюють суть і природу інновацій, їх вплив на сучасне буття економічних систем, а й намагаються визначити найбільш оптимальні структури, здатні реалізувати інноваційний шлях їх розвитку.

У переважній більшості з вказаних праць основою формування структурно-інноваційної моделі розвитку національної економіки роль центральних елементів належить корпоративним структурам бізнесу, що виступає реальним носієм економічної та ринкової влади, потужним власником не лише традиційних, а й унікальних, специфічних ресурсів.

Проте, не зважаючи на широке коло робіт, присвячених даній тематиці,

питання організації національних інноваційних систем з корпоративним ядром, пошуку та впровадження адекватних сучасним економічним умовам механізмів оптимальної взаємодії соціально-економічних суб'єктів в них, а також дійсне місце і ролі корпорацій є не достатньо розробленими та дискусійними.

Постановка задачі. Визначити місце та роль корпорацій у формуванні національної інноваційної системи на основі аналізу існуючих у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі методичних підходів до її створення.

У роботі використано методи наукової абстракції, логічний та історичний методи, методи аналогії і порівнянь, структурного аналізу, системний метод для розкриття суті предмету дослідження.

Результати дослідження. НІС сучасних економічних систем виступають основною формою, за рахунок якої національні господарства здійснюють комплексну структурну перебудову на інноваційній основі за регіональними, міжгалузевими та іншими принципами з метою виходу на міжнародний ринок і збереження конкурентних переваг на ньому у довгостроковій перспективі. На їх основі відбувається вибудовування інноваційно-інвестиційного ланцюга сучасного ринку: від регіонального його рівня до міжнародного, що слугує своєрідним способом забезпечення інтеграції та кооперації його структурних елементів на більш якійсній і динамічній базі.

Провідними суб'єктами при цьому виступають держава та корпорації. Об'єктивно ключова роль на початковому етапі формування НІС та інноваційної інфраструктури відводиться державі, оскільки саме вона: у рамках НІС бере на себе функції створення та приведення існуючих ринкових умов до механізмів та структур, що сприятимуть інноваційній активності бізнесу на основі програмно-цільового методу управління та кластерного підходу до реалізації промислово-інноваційної політики; бере на себе першочергову задачу розширення можливих шляхів партнерських взаємовідносин, зокрема через систему цільового фінансування НДДКР, підтримки венчурного бізнесу, зменшення податкового та адміністративного навантаження на перспективні інноваційні компанії та проекти, антимонопольний контроль, розширення форм держзамовлень на науково-технічну продукцію, інші результати НДДКР, ратифікації міжнародних та міждержавних договорів про співробітництво на інноваційній основі, формування інфраструктури ринку інновацій шляхом створення переважно змішаних за формою власності агенцій, які беруть на себе функції посередника в інноваційному процесі; стимулює формування інноваційних бірж, що також можуть виступати ядром інфраструктури інноваційного ринку; стимулює створення «інститутів розвитку», фондів дослідження і розвитку, де партнерами виступають влада, великий корпоративний капітал, науково-дослідні установи та малий бізнес тощо [1, с. 17; 2].

Надалі (при забезпеченості надійним інституційним каркасом зі сторони держави) потужні корпорації розвинених країн, головна мета яких забезпечення та утримання конкурентоздатності фірми в умовах жорсткої конкуренції на внутрішньому та світовому ринках, активно включаються в інноваційний процес, оскільки джерелом їх розвитку, за визначенням М.Портера, в сучасних

умовах виступають наукомісткі високотехнологічні продукти, залишаючи останнє місце традиційним факторам виробництва та ресурсам [3].

Теорія і практика останніх ста років свідчить, що саме корпорації на сьогодні виступають найбільш потужними суб'єктами ринку, в т.ч. і ринку інновацій, що пояснює прагнення урядів держав активно залучати їх до створення та розвитку НІС (формування таких систем знизу-вверх). Це впливає з їх унікальної за своєю суттю природи, що забезпечує синергічний ефект - можливість корпорації бути фірмою-ринком у структурі національного ринку, оскільки в ній органічно поєднані принципи стратегічного планування та використання програмно-цілевих методів діяльності, ієрархічність будови з одночасною децентралізацією діяльності та формуванням автономних одиниць у структурі компанії, що між собою не рідко вступають у конкурентну боротьбу за право бути центром прибутку, стимулюючи інноваційну складову розвитку та раціональний розподіл ресурсів. Фактично, перебуваючи одночасно у стані цілісної структури та працюючи на принципах автономності елементів структури, корпорація є досить рухливою і динамічною, що дає можливість їй брати на себе частину функцій ринку: оздоровлення економіки, формування структури попиту і пропозиції, ціноутворення, а також раціонального розподілу ресурсів і виробленого продукту, нагромадження капіталу з метою найбільш раціонального його використання, в т.ч. і на формування інноваційного потенціалу фірми, і на розбудову інноваційної інфраструктури та ринку.

Історично для реалізації означених функцій корпорації удосконалюють свою структуру, наповнюючи її тими зв'язками та елементами, щоб могли забезпечити її «умовно автономне» функціонування в межах економічної системи. Тобто в структуру корпорації вводяться такі елементи, які б задіяли корпорацію у всіх стадіях суспільного відтворення і зробили його результати більш ефективними. Насамперед через форми впливу компанії на структурні елементи національного господарства, що стають каналами формування та передачі інновацій, забезпечуючи стійкість і динамічність розвитку не лише самих фірм, а й тих «супутників», що долучились до даного процесу: корпоративна культура, організаційна структура, інститути компанії, маркетингові стратегії і програми, корпоративне управління, формування метакорпорацій, довгострокове контракування, інвестування, патентування та ліцензування, франчайзинг, лобізм.

На сучасному етапі саме ці особливості корпорацій визначають їх найбільшу придатність до реалізації усього циклу інноваційного процесу: від зародження ідеї до її комерціалізації та подальшого удосконалення за рахунок залучення в корпоративну структуру на контрактній довгостроковій основі представників влади, малого та середнього бізнесу, інвесторів, конкурентів і споживачів, представників наукових та освітніх установ, формуючи окрім безпосередньої виробничої чи іншої господарської діяльності наукові кластери, технополіси, бізнес-центри, бізнес-інкубатори, міжнародні інноваційні осередки тощо.

Таким чином, у результаті активізації кожної сторони НІС відбувається поєднання інтересів держави з інтересами суб'єктів господарювання на

принципах партнерства, що й забезпечує дієвість та ефективність даної системи в рамках формування інноваційної моделі розвитку економіки. Держава формує систему механізмів для забезпечення конкурентоздатності та економічної могутності на ринку, а корпорації розширюють свою ринкову владу над ресурсами та споживачами, задіюючи при цьому й механізми взаємодії між усіма структурними ланками економіки (галуззями, регіонами, матеріальним та нематеріальним виробництвом, наукою тощо).

Україна також розпочала розбудову власної системи господарювання як відкрита економіка, що поставило питання про формування національної стратегії соціально-економічного розвитку на інноваційній основі як найбільш адекватній в сучасних умовах розвитку світових економічних систем. Курс на розбудову НІС України проголошено Указом Президента України «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу», посланні до Верховної Ради «Європейський вибір. Концептуальні основи стратегії економічного розвитку на 2002-2012 роки», стратегії соціально-економічного розвитку України на 2004-2015 роки «Шляхи європейської інтеграції», Розпорядженням Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення кластерів в Україні» (2008 р.), що стали концептуальною основою для утвердження в Україні інноваційної моделі структурної перебудови та зростання економіки, становлення її як високотехнологічної і конкурентоздатної держави на міжнародній арені.

З їх допомогою держава заклала нормативно-правові засади формування НІС в Україні, проте організаційні, управлінські, регулятивні, соціальні та ряд інших аспектів даного процесу залишились поза межами вказаного нормативного поля. Особливо гостро стоїть питання про активне залучення до даного процесу великого корпоративного бізнесу, що здатен за рахунок методу «знизу-вверх» більш швидко та концептуально вигідно здійснювати процеси інноватизації економіки певних галузей та регіонів. Аналіз нормативної бази щодо формування НІС свідчить, що основним способом її формування має стати спосіб «зверху-вниз», основні функції щодо формування, контролю та регулювання діяльності НІС мають зосереджуватись в руках органів державної влади, а не тих суб'єктів, що мають необхідні ресурси, навички та плани щодо реалізації інноваційних схем розвитку.

Хоча більшість дослідників НІС визначають, що саме корпорації здатні створити її каркас і забезпечити її безпосередню реалізацію з урахуванням належного інституційного забезпечення та підтримки зі сторони держави. Так, корпорації, як свідчить Фомова О.А., можуть стати дієвими суб'єктами НІС та забезпечити поєднання в цілісну структуру національну, регіональну і мезоскладові даної системи, а також забезпечити її входження до інноваційних систем мегарівня, об'єднуючи навколо свого ядра інших суб'єктів національної економіки та міжнародних партнерів [4, с. 136-137]. В основу інноваційної концепції розвитку автор покладає новаторське начало, що спонукає компанії корпоративного типу здійснювати активні зміни у всіх аспектах власної діяльності та забезпечувати цілісність соціально-економічної підсистеми суспільства за рахунок формування «кола вигід» від довгострокової

контрактної співпраці [5], що випало з поля зору вітчизняних законодавців.

Дійсно, ключова роль держави як провідного суб'єкта НІС в економіці України (та й ряду розвинених економік), як доводить практика, не виправдала себе у повній мірі. Це пов'язано насамперед з тим, що її підсистеми залишаються за своєю суттю досить консервативними, забюрократизованими, характеризуються малими темпами і якістю комунікаційних потоків, багатокладністю цільової спрямованості.

Так, зокрема, формуючи інноваційні та інвестиційні фонди, законодавство про науку, інновації та освіту, держава намагається поєднати фундаментальну і прикладну науку з господарською діяльністю суб'єктів національної економіки. Проте даний процес характеризується нестійкістю і дискретністю, викривленням реальної інформації про стан інноваційного розвитку, поєднанням політичного фактору з соціально-економічним, що призводить до постійних змін пріоритетів розвитку НІС. Про це свідчить ліквідація державного інноваційного фонду, низькі витрати на науку державним фондом фундаментальних досліджень, відсутність фондів підтримки наукових ініціатив, венчурних фондів з переважанням національного капіталу [6, с. 32 – 33]. Пірамідальна жорстка і забюрократизована структура НІС, що не має чітких рис в загальній структурі економіки, свого системного методичного обґрунтування та комплексного правового підґрунтя, знижує її гнучкість і динамічність, деформує механізм конкуренції в рамках національного інноваційного простору. Не виправдовує себе й принцип цільового державного фінансування інноваційного розвитку. Як свідчить динаміка останніх років саме держава виступає найменш значущим суб'єктом у напрямку фінансування інновацій в Україні [7].

Тобто, в даному випадку, це наводить на думку, що держава не повинна і не може брати весь тягар процесу розбудови наукової, технічної та інноваційної діяльності на себе, оскільки ані організаційно, ані фінансово, ані програмно вона не спроможна самотужки вирішити всі проблеми даних сфер. Проте вона повинна закладати реальні засади для стимулювання формування інноваційного ядра великими промисловими фірмами, науково-дослідними комплексами та фінансовими установами, і надалі координувати і коригувати становлення всієї структури НІС [8 – 10].

В Україні ж означені вище нормативно-правові акти лише формально створили такі умови, а фактично вони залишаються недієвими. Зокрема, хоча кількість підприємств, що впроваджують інновації має тенденцію до зростання. Загалом питома вага підприємств, що здійснюють інновації в Україні, становить 26,7 %, з них в корпоративному секторі – 42,2 %. Обсяги інвестицій в інновації в розрахунку на одне корпоративне підприємство становлять у ВАТ 5649,6 тис. (53 %) і в ЗАТ 3734,9 тис. (47 %). Серед них переважають великі фірми з глибиною приватизації від 0,1 до 49,9 % і зі зростанням глибини приватизації ці тенденції проявляються ще більше [5, с. 118–120].

Проте інвестиційні кошти вітчизняні корпорації вкладають переважно у власне виробництво, для якого характерними є 3-5 технологічні уклади [4]. Нерозвиненість та не контрольованість фінансового сектору призводить до

того, що вітчизняні корпорації майже не залучають банківські кошти для забезпечення інноваційного розвитку, а покладаються на власні. Таким чином інвестиції досить часто не виходять за межі внутрішньо корпоративного ринку.

Майже 70 % корпорацій не мають планів залучати великі інвестиції ззовні в наступні кілька років. Майже у 48 % компаній немає планів довгострокового розвитку. Значна їх кількість відзначає, що такий стан речей пов'язаний з непродуманою податковою, фінансово-кредитною та промисловою політикою держави, тобто вона носить деструктивний характер.

Досить повільно формуються інтегровані корпоративні структури у наукомістких галузях економіки. Про це свідчить і динаміка діяльності найбільших ФПГ України [10]. Тобто, стратегія «випереджальної модернізації» де-юре центрично застосовується у колі найбільших і найвпливовіших компаній України, а де-факто вона характеризується високою капіталоемністю та низькою інноваційною активністю лише за окремими галузями та ринковими сегментами, що вдало паролібували свої інтереси у сфері політичної влади.

У розвинених країнах більшість корпорацій має диверсифікований характер діяльності та зосереджується не лише у капіталоемних низько технологічних галузях, а й у наукомістких сферах: авіакосмічній галузі, біотехнології, електроніці тощо [11]. А у рейтингах вітчизняних компаній відсутні такі, що займають потужні позиції у сфері високих технологій, інформаційних послуг, наукомістких виробництвах. Загалом це, на думку значного кола дослідників, пов'язано з наступними прогалинами національної інноваційної політики [12, С. 34]:

- обмежений доступ приватного та корпоративного капіталу до високотехнологічного сектора економіки України. Так, зокрема, більша частина підприємств авіаційної, аерокосмічної галузей, точного приладобудування, засобів зв'язку належить до об'єктів державної власності, що не входять до об'єктів приватизації. Відповідно, через відсутність в їх статутних фондах інституційного вітчизняного та іноземного капіталу зменшується віддача від їх діяльності, обмежується їх доступ не лише до фінансових ресурсів, а до якісного менеджменту;

- відсутня система венчурного фінансування на базі національного корпоративного капіталу. Так в Україні функціонує 135 венчурних фірм, що практично всі є іноземними, а сам ринок венчурного капіталу становить близько 400 млн. дол. США. Як приклад, в Росії діє понад 60 власних венчурних фірм, сума венчурних інвестицій яких перевищує 5 млрд. дол. США;

- відсутні дієві стимули податкового характеру для стимулювання національних корпорацій щодо здійснення інноваційної та інвестиційної діяльності;

- практично не працюють норми Закону України «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» з цільового фінансування трансферу;

- не виконано цілу низку указів Президента України щодо активізації інноваційної діяльності в Україні, зокрема стосовно подання до Верховної Ради

України законопроекту «Про стимулювання інноваційної діяльності та виробництва високотехнологічної продукції в Україні» тощо.

Подібна ситуація складається і у галузі формування технопарків, технополісів та бізнес-інкубаторів. Так, на сьогоднішній день в Україні з п'ятнадцяти працює лише чотири технопарки за кластерним принципом, проте їх потужності не забезпечують необхідний інноваційний потенціал національної економіки [13, с. 106]. Сформовані в Україні технопарки та приватизовані науково-дослідні установи, наукові та технічні лабораторії великих компаній дають позитивний інноваційно-інвестиційний ефект, хоча його доля відповідно до внеску закордонних компаній у розвиток науки, техніки та технології з їх активним впровадженням у виробництво залишається значно меншою [6, с. 42 – 43]. Це свідчить про досить низький рівень практики міжгалузевої координації, контрактної взаємодії між різними суб'єктами економіки (НДІ, малим та середнім бізнесом, вузами, органами влади тощо).

За таких умов не можна стверджувати, що вітчизняні корпорації на кшталт потужним компаніям розвинених країн забезпечують формування та активний розвиток інноваційного ядра НІС. На їх базі було створено лише незначну кількість інноваційно-інвестиційних осередків, що не можуть слугувати основою комплексного впровадження НІС в Україні і не дають належного внеску у ВВП та НД.

Повертаючись до логіки вибудовування НІС у розвинених країнах, слід зауважити, що корпорації можуть стати рушієм інноваційного розвитку лише за наявності вибудованої системи стимулів та механізмів інноваційної діяльності. Історія розвитку соціально-економічних систем суспільства свідчить, що провідну системоутворюючу роль у даному процесі має відігравати держава, оскільки саме в її руках зосереджені основні політичні та економічні важелі влади в межах національної економіки. В Україні ж держава за роки незалежності, зробивши перші інституційні кроки до розбудови НІС, не спромоглась довести їх до логічного оформлення, не надала їм структурної повноти і завершеності, не розробила механізмів стимулювання та реалізації інноваційної діяльності, обмежила і дестимулювала національні компанії брати участь у процесі розбудови інноваційної економіки.

Висновки. Відповідно до наведених даних, слід відзначити, відсутність в Україні НІС і юридично і фактично. Її контури формуються лише за окремими сферами інтересів, що склались ще на початку проведення економічних інноваційно спрямованих реформ в Україні. Така ситуація виникла в наслідок дії як об'єктивних факторів: відсутності повного систематизованого законодавства у сфері розбудови інноваційної системи в Україні, так і суб'єктивних, пов'язаних з логікою здійснення господарюючими суб'єктами (насамперед корпораціями) своєї діяльності, що насамперед й до цього часу працюють на короткострокову рента орієнтовану стратегію.

Вітчизняні компанії на кшталт фірм в розвинених економіках можуть і повинні бути джерелом формування ринку інновацій та НІС в Україні, оскільки, як свідчить практика, саме їх структура, способи і форми організації економічної діяльності відповідають логіці набуття інноваційного досвіду і

забезпечення поступального економічного зростання. Проте для цього необхідно здійснити ряд радикальних перетворень у зміні логіки їх діяльності від збереження та накопичення «залишків ресурсів і діяльності» до «інтелектуалізації бізнесу». І ключова роль мотиватора у переході до стратегії випереджальної модернізації та інтелектуалізації бізнесу в першу чергу належить державі як ядру розвитку національної економіки. Тобто саме держава має закласти ті підвалини, що сприятимуть входженню корпорацій в інноваційний процес і задіють їх потенційні можливості для становлення останніх як потужних суб'єктів створення НІС в Україні.

Систематизація та забезпечення структурної повноти вітчизняного законодавства з питань підприємництва, оподаткування, інвестицій, науки та освіти, приватизації та корпоратизації, банківської діяльності та діяльності інших інвестиційно-фінансових установ, визначення стратегічних зон взаємодії в рамках інноваційного процесу, формування інфраструктури інноваційного ринку, визначення умов конкуренції в науково-технічній сфері, уніфікація стандартів освіти і науки відповідно до міжнародних, а головне – формування системної і дієвої довгострокової стратегії інноваційно-інвестиційного розвитку – здатні стати тим стимулом, який забезпечить активізацію інноваційного процесу в Україні, сформує партнерські відносини між владою та національним корпоративним сектором.

У цьому вбачається все ще досить значна обмеженість як уряду України, так і бізнесу, що не спроможні налагодити оптимальний діалог у питаннях забезпечення конкурентоздатності економіки України і потребують свого якнайшвидшого вирішення, оскільки вони штучно підтримують стабільні технологічні характеристики у сферах власного впливу, обмежуючи при цьому розробку та впровадження інноваційно-привабливих ризикових стратегій в інших галузях, активізацію змін в науковому середовищі наукомістких галузей економіки. Самі ж моделі формування НІС, що запропоновані на сьогоднішній день, потребують подальшої розробки та уточнення відповідно за функціональною та організаційними складовими, системою обмежень та вимог, деревом цілей тощо з метою забезпечення їх оптимізації та реального впровадження в структурі національної економіки.

Перелік посилань

1. Філіна Г.І., Кравченко М.Н. Проблеми інноваційного розвитку економіки України / Філіна Г.І., Кравченко М.Н. // Економіка та держава. – № 5. – 2007. – С. 16-19.
2. Інноваційна стратегія українських реформ / [Гальчинський А.С., Геєць В.М., Кінах А.К., Семиноженко В.П.]. – К. : Знання України, 2002. – 326 с. – Бібліогр. : с. 313-326.
3. Портер М. Е. Конкурентная стратегия : Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Е. Портер ; пер.с англ. – 2-е изд. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454 с.
4. Фомова О.А. Методичні підходи до формування корпоративної інноваційної системи / Фомова О.А. // Економіка і прогнозування. - № 3. – 2008. – С. 135-147.
5. Корпоративні структури в національній інноваційній системі України / за ред. д-ра економ. наук Л.І. Федулової. – К. : вид-тво УкрІНТЕІ, 2007. – 812 с.
6. Чернов С.К. Эффективные организационные структуры управления наукоемкими производствами : Монография / Чернов С.К. – Николаев : НУК, 2005. – 92 с.

7. Дані про інвестиційну активність промислових підприємств України за 2000-2007 роки. [Електронний ресурс]. Режим доступу до джерела: <http://www.ukrstat.gov.ua>.
  8. Пустовойт О. Кількісна та якісна складові економічного розвитку України: управлінські аспекти / Пустовойт. О. // Економіка України. – 2006 – №2 . – С. 20 – 26.
  9. Шовкун, І.А. Інституційне підґрунтя інноваційного розвитку: міжнародний досвід і уроки для транзитивних економік / Шовкун І.А. // Економічна теорія. - №3. – 2005. – С. 60 – 74.
  10. Великий український капітал: взаємовідносини з владою і суспільством / О.Й. Пасхавер, Л.Т. Верховодкова, К.М. Агеева – Центр економічного розвитку. – К. : «Дух і літера», 2007. – 130 с.
  11. Горбатов В.М. Конкурентоспособность и циклы развития интегрированных структур бизнеса: Монография / Горбатов В.М. – Х. : ИД «ИНЖЭК», 2006. – 592с.
  12. Федулова Л. Перспективи інноваційно–технологічного розвитку промисловості України / Федулова Л. // Економіка України. – 2008. – №7. – С. 24 – 36.
  13. Інноваційний розвиток промисловості України / [О.І. Волков М.П. Денисенко, А.П. Гречан та ін.] – К. : КНТ 2006. – 648 с.
-